

УДК 336.274.2.657.21+336.22

ВТРАТА ВАРТОСТІ

ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ, ПОДАТКОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

ГАЛИНА КЛЕПАР,
аспірант кафедри обліку
і аудиту Львівського
національного університету
імені Івана Франка

На основі дослідження міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку, а також Податкового кодексу України проаналізовано сутність поняття «дебіторська заборгованість», внесено пропозиції, спрямовані на вдосконалення визначень сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості в національній практиці. Розкрито доречність визнання й відображення в примітках до фінансової звітності сумнівного боргу для іншої дебіторської заборгованості, крім торгової. Наведено порівняльну характеристику процесу коригування оподаткованого прибутку внаслідок урегулювання сумнівної (безнадійної) дебіторської заборгованості на основі П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» і Податкового кодексу України.

Ключові слова: безнадійна дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, фінансовий актив, сумнівна дебіторська заборгованість, торгова дебіторська заборгованість.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Механізм обліку дебіторської заборгованості – чи не одне з найактуальніших питань для кожного бухгалтера, оскільки незалежно від регіону, в якому працює господарська одиниця, галузі, організаційно-правової форми власності, дебіторська заборгованість є невід’ємною складовою будь-якого балансу. Отже, правильність її оцінки на дату балансу впливає на достовірність інформації про фінансовий стан підприємства.

Відсутність чіткого механізму визнання в обліку дебіторської заборгованості сумивною чи безнадійною, неузгодженість міжнародної, національної та податкової практики щодо коригування оподаткованого прибутку під час процедури врегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості призводять до подання необ’єктивної інформації у фінансовій та податковій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням дебіторської заборгованості займалися такі вчені-економісти, як А. Вещунова, О. Редько, Л. Алексеєва, О. Бандурка, П. Орлов, Г. Кірейцев, Ж. Коллі та ін. Кожен із них зробив свій вагомий вклад у дослідження такого активу. Однак постійні зміни законодавства, неузгодженість міжнародних і національних стандартів обліку на тлі міжнародної економічної інтеграції стимулюють до постійного дослідження з метою вдосконалення відображення в обліку цієї статті активу балансу та достовірності інформації у звітності підприємств.

Мета статті – розкриття порядку визнання в обліку сумнівної та безнадійної заборгованості (формування резерву сумнівних боргів), а також надання порівняльної характеристики механізму проведення коригування оподаткованого прибутку на величину безнадійної заборгованості відповідно до національних, міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та вимог податкового законодавства; визначення оптимальної моделі обліку дебіторської заборгованості.

ВИЗНАЧЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Облік дебіторської заборгованості на національному рівні регулює П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1]. При цьому в міжнародній системі стандартизації окремого стандарту, присвяченого обліку такої статті, як дебіторська заборгованість, немає. Натомість облік цього активу регулюють МСБО (IAS) 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», МСБО (IAS) 32 «Фінансові інструменти: подання», МСФЗ (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [2].

Згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» позика і **дебіторська заборгованість** – це виробничі фінансові активи з фіксованими або визначеними в процесі діяльності платежами, які не котируються на активному ринку, за винятком:

- активів, які підприємство планує продати негайно або найближчим часом, що мають бути класи-

фіковані як призначені для торгівлі, а також активи, які підприємство при первинному визнанні класифікує як «відображені в обліку за справедливою вартістю через прибуток або збиток»;

- активів, класифікованих підприємством при первинному визнанні як «призначені для продажу»;
- активів, за якими власник може не компенсувати значну частку своїх інвестицій, за винятком випадків, коли це відбувається через погіршення кредитоспроможності.

За міжнародною стандартизацією будь-який не-виробничий фінансовий актив із фіксованими або розрахунковими платежами (в тому числі позикові активи, торгова дебіторська заборгованість, інвестиції в боргові інструменти та депозити в банках) потенційно можуть відповідати визначенню позики та дебіторської заборгованості. Проте фінансовий актив, що котирується на активному ринку (наприклад, борговий інструмент, що котирується), не відповідає вимогам для класифікації як «позика або

дебіторська заборгованість». Фінансові активи, які не відповідають визначенню «позика та дебіторська заборгованість», можна класифікувати як «інвестиції, утримувані до погашення» чи як інші зазначені нижче категорії класифікації, звичайно, якщо вони задовольняють умовам будь-якої з категорій такої класифікації.

З метою вимірювання фінансового активу після первісного визнання фінансові активи в МСБО 39 класифікуються за такими чотирма категоріями: фінансові активи, враховані за справедливою вартістю через прибуток або збиток; інвестиції, утримувані до погашення; позики та дебіторська заборгованість; фінансові активи, наявні для продажу.

У національних стандартах бухгалтерського обліку не надано чіткого роз'яснення щодо того, які саме активи можуть набувати форми дебіторської заборгованості, як це зазначено в МСБО 39.

З урахуванням вимог цього стандарту пропонуємо таку класифікацію дебіторської заборгованості:

Під *торговельною дебіторською заборгованістю* слід розуміти дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги, яку обліковують на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками».

Суми *іншої дебіторської заборгованості* залежно від конкретних обставин і міркувань менеджменту можуть з'явитися в обліку підприємства на рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані», 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Крім того, дебіторський борг може проявитися в балансі як результат виникнення дебетових сальдо на рахунках 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» та 68 «Розрахунки за іншими операціями» [3].

Отже, перш ніж віднести обороти за наведеними рахунками до того чи іншого різновиду заборгованості, треба дізнатися про наміри управлінського пер-

соналу щодо подальшої долі такого активу. Саме ці наміри визначають економічну природу суми, а відтак і модель її обліку. У будь-якому разі потрібно усвідомлювати, що під час класифікації економічної сутності дебіторських боргів існує широкий діапазон для професійних суджень.

Облік дебіторської заборгованості, що є фінансовим активом, регулюється кількома стандартами: П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1], П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [4] та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [5]. Натомість облік нефінансової дебіторської заборгованості (перерахованої передоплати, авансів виданих тощо) регулює лише П(С)БО 10.

В табл. 1 наведено порівняльну характеристику основних понять, що регулюють облік дебіторської заборгованості, в контексті міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку, а також Податкового кодексу України.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ, В РІЗНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ

№ з/п	Зміст	Національні стандарти	Міжнародні стандарти	Податковий кодекс України
1	Поняття «дебіторська заборгованість»	Абз. 4 п. 4 П(С)БО 10	Пункт 9 МСБО 39	Немає
2	Первісна оцінка дебіторської заборгованості	Справедлива вартість (п. 6 П(С)БО 10)	Справедлива вартість (п. 43 МСБО 39)	Документально підтверджена (п. 135.2, п. 138.2)
3	Оцінка на дату балансу	Пункт 7 П(С)БО 10 або п. 33 П(С)БО 13	Амортизована вартість (п. 46 МСБО 39)	Немає
4	Поняття «сумнівна заборгованість»	Абз. 7 п. 4 П(С)БО 10	Пункт 59 МСБО 39	Немає
5	Поняття «безнадійна заборгованість»	Пункт 4 П(С)БО 10	Конкретного визначення немає, однак є пояснення в п. 59, п.63 МСБО 39	Пункт 14.1.11

Отже, в міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, зокрема в МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», більш повно розкрито принцип превалювання сутності над формою, ніж у національних П(С)БО.

У п. 43 МСБО 39 йдеться про те, що при первісному визнанні фінансового активу (в тому числі дебіторської заборгованості) або фінансового зобов'язання суб'єкт господарювання оцінює такий фінансовий актив або фінансове зобов'язання за справедливою вартістю. Після первісного визнання позику та дебіторську заборгованість слід оцінювати за амортизованою вартістю з використанням методу ефективної ставки відсотка.

Амортизована вартість фінансового активу або фінансового зобов'язання – величина, в якій фінансові активи або зобов'язання визначені при первісному визнанні, за вирахуванням виплат на погашення основної суми боргу, зменшена або збільшена на суму накопиченої з використанням методу ефективної ставки відсотка амортизації різниці між первісною вартістю та сумою погашення, а також за вирахуванням суми зменшення (прямого або з використанням рахунку оціночного резерву) на знецінення чи безнадійну заборгованість.

У національній практиці балансова вартість фінансових активів, до яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків. Суму втрат від зменшення корисності фінансового активу визначають як різницю між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду (п. 33 П(С)БО 13).

Загальновідомий той факт, що національні стандарти є аналогом міжнародних стандартів, відкори-

гованим до національних умов ведення господарської діяльності. Тому деякі основні поняття, наведені в табл. 1, незважаючи на дещо різне формулювання в міжнародних та національних стандартах, мають ідентичний зміст. Відмінність полягає тільки в тому, що, оскільки МСБО 39 регулює як торговельну, так і неторговельну дебіторську заборгованість, а також інші фінансові інструменти, то поняття, наведені в цьому стандарті, не є настільки конкретизованими щодо дебіторської заборгованості, як у національному П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

КРИТЕРІЇ ВИЗНАННЯ ЗАБОРГОВАНІСТІ СУМНІВНОЮ ТА БЕЗНАДІЙНОЮ

Досить мінливим в обліку дебіторської заборгованості є момент визнання заборгованості сумнівною та безнадійною. Основні непорозуміння виникають під час формування резерву сумнівних боргів і списання безнадійної заборгованості на витрати.

Поняття сумнівної та безнадійної заборгованості, які наведені в різних нормативних документах, проаналізовано в табл. 2.

Згідно з пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України [6] (далі – ПКУ): **безнадійна заборгованість** – це заборгованість, що відповідає одній із таких ознак:

- ◆ заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- ◆ прострочена заборгованість, не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора, спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не привели до повного погашення заборгованості;
- ◆ заборгованість, не погашена внаслідок недостатності майна суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами в установленому законом порядку або знятих з реєстрації як суб'єкти господарювання у зв'язку з їх ліквідацією;

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУМНІВНОЇ ТА БЕЗНАДІЙНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI
В РІЗНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ**

Поняття	Національні стандарти	Міжнародні стандарти	Податковий кодекс України
Сумнівна заборгованість	Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником (п. 4 П(С)БО 10)	Спостерігаються дані про такі події: <ul style="list-style-type: none"> • значні фінансові труднощі емітента або боржника • невиконання договору (порушення строків оплати) • можливість банкрутства або іншого роду фінансової реорганізації контрагента • негативні зміни платіжного статусу контрагента • національні або місцеві економічні умови (наприклад, збільшення рівня безробіття) • зникнення активного ринку для активу через фінансові труднощі контрагента • переказ кредитором боржнику боргу, економічно і юридично пов'язаний із фінансовими труднощами позичальника, який не був би проведений в іншому випадку 	Визначення немає. Це поняття регулюється ст. 159 «Безнадійна та сумнівна заборгованість»
Безнадійна заборгованість	Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності (п. 4 П(С)БО 10)	Заборгованість, щодо якої існує об'єктивне підтвердження знецінення, включаючи спостережні дані, що стають відомі власнику активу про сумнівну заборгованість, визнану в поточному або попередніх періодах	Заборгованість, що відповідає одній з ознак, наведених в п.14.1.11

◆ заборгованість, не погашена внаслідок недостатності коштів, отриманих від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) та в інший спосіб, передбачений умовами договору застави, майна позичальника, переданого у заставу як забезпечення зазначеної заборгованості, за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не призвели до погашення заборгованості в повному обсязі;

◆ заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

◆ прострочена заборгованість померлих осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі.

Виокремлення з-поміж сукупної вартості дебіторської заборгованості сумнівного боргу та формування резерву сумнівних боргів є проміжним етапом до визнання витрат у податковому обліку. Тому й не дивно, що в ПКУ не наведено визначення поняття «сумнівний борг». Натомість до національних положень обліку варто було б додати перелік подій, наведених в п.59 МСБО 39 (див. табл. 2), що тягнуть за собою невпевненість у погашенні боргу боржником. Крім того, в цьому контексті треба додати, що під значними фінансовими труднощами боржника (табл. 2) слід також розуміти фінансові труднощі,

спричинені несприятливими погодними умовами. Така конкретизація особливо актуальна для підприємств – покупців сільськогосподарської продукції, які використовують форвардні контракти під час співпраці з першим сільгоспвиробником. Зазвичай перший покупець сільськогосподарської продукції перераховує 70% від вартості цього товару (перші два транші) ще до жнив для забезпечення процесу управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції її виробником. Використовуючи принцип превалювання сутності над формою, перші два транші розглядають як аванс, оскільки кошти перераховують до моменту оприбуткування товару (зерна, жита тощо).

Отож, запозичення міжнародного досвіду в частині критеріїв щодо визнання боргу сумнівним сприятиме більш обґрунтованому та точному розрахунку резерву сумнівних боргів (відображенню суми втраченої вартості дебіторської заборгованості), що є важливою частиною підготовки фінансової звітності високого ступеня достовірності, в чому, власне, й зацікавлені зовнішні користувачі.

Визначення безнадійної заборгованості в національних П(С)БО доречно було б конкретизувати, взявши за основу пп.14.1.11 п.14.1 ст. 14 ПКУ.

Отже, П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» задає межу між сумівною та безнадійною заборгованістю (існування впевненості чи невпевненості), тоді як МСБО 39 та ПКУ дає чітке визначення цих понять.

**ВІДОБРАЖЕННЯ СУМ ВТРАТИ
(ЗМЕНШЕННЯ) ВАРТОСТІ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ
В ФІНАНСОВІЙ І ПОДАТКОВІЙ ЗВІТНОСТІ**

Пункт 7 П(С)БО 10 передбачає, що оцінка за чистою вартістю реалізації є обов'язковою лише стосовно тієї заборгованості, яка водночас: 1) є поточною; 2) є фінансовою (фінансовим активом); 3) не є придбаною; 4) не є призначеною для продажу.

У листі Міністерства фінансів України від 15.10.2010 р. № 31-34020-20-16/28057 зроблено акцент на тому, що резервуванню підлягає саме фінансова дебіторська заборгованість [7].

Резерв сумнівних боргів створюється (обчислюється) для визначення чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості на дату балансу (п. 7 П(С)БО 10).

Для відображення суми резерву в Балансі є спеціальна стаття, що наводиться за рядком 162 «Резерв сумнівних боргів». Рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» є контрактивним, тому сума в цьому рядку подається в дужках і відповідно зменшує номінальну (первісну) вартість дебіторської заборгованості, що відображена в рядку 161 (п. 27 П(С)БО 2 [8]), у рядку 160 Балансу підприємства зазначається різниця між сумами, відображеними за рядками 161 та 162, вона й є *чистою реалізаційною вартістю дебіторського боргу*.

Слід звернути увагу, що в зазначених рядках Балансу відображують лише ті суми, що стосуються торговельної заборгованості. Однак зменшення корисності (а створення резерву сумнівних боргів по суті можна розглядати як один із варіантів зменшення корисності активів) притаманне не тільки торговельній заборгованості, що обліковується на рахунок 36.

Іншу поточну дебіторську заборгованість відображують у рядку 210 Балансу з аналогічною назвою за меншою із вартостей відповідно до п. 33 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». В цьому пункті зазначено, що балансова вартість фінансових активів, до яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків. Суму втрат від зменшення корисності фінансового активу визначають як різницю між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду.

Інформація про склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість» розкривається у Приміт-

ках до фінансової звітності. У розд. IX «Дебіторська заборгованість» розкривається також інформація про суми не погашеної вчасно іншої поточної дебіторської заборгованості [9]. Беручи до уваги те, що порушення строків оплати згідно з МСБО 39 є тільки одним із критеріїв визнання заборгованості сумнівною, вважаємо доцільним відображувати у Примітках до фінансової звітності не тільки прострочену іншу поточну дебіторську заборгованість, а й увесь склад та суми сумнівного боргу по цьому виду активу.

Отже, П(С)БО 2 «Баланс» не передбачає подання у формі №1 окремими рядками сум втрати (зменшення) вартості, які належать до неторговельної заборгованості. Ці суми наведені в Головній книзі, частково в Примітках до річної фінансової звітності, але не потрапляють до активу Балансу в розгорнутій формі.

Крім того, у П(С)БО 10 не передбачено створення резерву сумнівних боргів для дебіторської заборгованості, що не є фінансовим активом (наприклад, передоплати, аванси видані). Тому в Балансі дебіторську заборгованість за розрахунками за виданими авансами (рядок 180) відображують за історичною собівартістю. Однак такий механізм відображення цієї заборгованості не забезпечує якісні характеристики фінансової звітності, зокрема достовірність, а отже, не може задовольняти потреби зовнішніх користувачів, які не можуть вимагати звітів, складених з урахуванням їх конкретних інформаційних потреб (що вимагає п.7 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»). Адже актив, який підприємство очікує отримати в результаті такого авансу, за період з дати перерахування авансу (виникнення дебіторської заборгованості) до дати його оприбуткування може суттєво втратити свою корисність або й зовсім не надійти. Відповідно сума дебіторської заборгованості обліковується більша, а реально оприбутковувана менша. Найбільша проблема в тому, що таке зменшення корисності активів (регулюється П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів») відображується в обліку тільки після оприбуткування активу.

Зазначена вище проблема є досить актуальною в сучасних ринкових умовах, коли форвардні закупівлі використовують як ефективний механізм інвестування агропромислового комплексу.

У 2010/2011 р. в Україні чи не вперше в повному обсязі реалізовано механізм форвардних закупівель зерна. Суть *форварду* полягає в авансовому отриманні сільгоспвиробниками безвідсоткових фінансових ресурсів на ключових стадіях посіву і вирощування врожаю. Така практика сільгоспвиробництва поширена у багатьох країнах світу. Вона зручна й

вигідна для сільгоспвиробників, оскільки це найдоступніші фінансові ресурси. Виробники сільськогосподарської продукції отримують у вигляді авансових безвідсоткових фінансових ресурсів близько 70% вартості майбутнього врожаю терміном на 4–6 місяців [10].

Отже, можна дійти висновку, що відображення у Примітках складу та сум сумнівної дебіторської заборгованості за виданими авансами дасть змогу зовнішнім користувачам оперувати більш достовірною інформацією.

Введення в дію Податкового кодексу України можна назвати значним кроком на шляху до гармонізації податкового та бухгалтерського обліку. Однак стверджувати, що принцип обачності використовується в податковому обліку повною мірою не можна. Ні Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (втратив чинність), ні Податковий кодекс України не оперують категоріями «списання» та «резервування» заборгованості в такому розумінні, як П(С)БО 10.

Питання врегулювання сумнівної та безнадійної

заборгованості чинний до 01.04.2011 р. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» [11] описує в ст. 12 «Безнадійна заборгованість». Ця стаття обумовлює правила збільшення валових витрат на суми простроченої торговельної заборгованості (за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги) у періоді, коли відбувається будь-яка з подій (перелік цих подій наведено в табл. 3).

У Податковому кодексі України правила врегулювання сумнівних боргів дещо змінено. Згідно із ст. 159 «Безнадійна та сумнівна заборгованість» ПКУ при врегулюванні сумнівних боргів йдеться вже не про збільшення витрат, а про зменшення доходів. І підстав для такого врегулювання (в обліку продавця) вже не три, а дві (див. табл.3). Отримання згоди на виставлену претензію або неотримання відповіді на неї за умови затримки в оплаті понад 90 днів (абз. «б» пп.12.1.1 п. 12.1 ст. 12 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств») з 01.04.2011 р. не вважається підставою для зменшення оподатковуваного прибутку.

Таблиця 3

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ВИЗНАННЯ СУМНІВНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Податковий кодекс України	Події, що приводять до зменшення суми оподатковуваного прибутку	Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (втратив чинність)
Платник податку – продавець товарів, робіт, послуг має право зменшити суму доходу звітного періоду на вартість відвантажених товарів, виконаних робіт, наданих послуг у поточному або попередніх звітних періодах у разі, якщо покупець таких товарів, робіт, послуг затримує без погодження з таким платником податку оплату їх вартості (надання інших видів компенсації їх вартості).	1. Платник податку звертається до суду з позовом (заявою) про стягнення заборгованості з такого покупця або про порушення справи про його банкрутство чи стягнення заставленого ним майна	Платник податку – продавець товарів (робіт, послуг) має право збільшити суму валових витрат звітного періоду на вартість відвантажених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) у поточному або попередніх звітному податкових періодах у разі, коли покупець таких товарів (робіт, послуг) затримує без погодження з таким платником податку оплату їх вартості (надання інших видів компенсації їх вартості) (пп. 12.1.1)
Платник податку – продавець, який зменшив суму доходу звітного періоду на вартість відвантажених товарів, виконаних робіт, наданих послуг, відповідно до вище зазначеного абзацу зобов'язаний одночасно зменшити суму витрат цього звітного періоду на собівартість таких товарів, робіт, послуг (пп. 159.1.1)	2. За поданням продавця нотаріус вчиняє виконавчий напис про стягнення заборгованості з покупця або стягнення заставленого майна (крім податкового боргу)	
Зазначена подія з 01.04.2011 р. вже не вважається підставою для зменшення оподатковуваного прибутку	3. Зазначена затримка в оплаті (наданні інших видів компенсацій) перевищує 90 календарних днів та платник податку – продавець отримує згоду від покупця про визнання раніше надісланій йому претензії в порядку досудового врегулювання спору або не отримує відповіді на таку претензію протягом строків, визначених законодавством	

Вчинення виконавчих написів нотаріусами здійснюється за Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на основі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 р. № 1172 [10].

Досудове врегулювання спорів здійснюється відповідно до процедур, установлених розд. II Господарського процесуального кодексу України, яким встановлено строк один місяць для відповіді на претензію [12, ст. 7].

Згідно з пп. 159.1.1 ПКУ (див. табл. 3) платник

податку – продавець, який зменшив суму доходу звітного періоду на вартість сумнівного боргу, зобов'язаний одночасно зменшити суму витрат цього звітного періоду на собівартість такого боргу. Це правило вочевидь обумовлене тим, що в ПКУ змінено базові принципи визнання доходів та витрат – нові норми наближені до бухгалтерського принципу нарахування і відповідності доходів та витрат.

Визнання витрат по безнадійному боргу в бухгалтерському обліку відбувається або в момент створення резерву сумнівних боргів, або (якщо створення такого резерву не обумовлено обліковою політикою підприємства) в момент списання такої заборгованості з балансу безпосередньо на субрахунок 944 «Сумнівні та безнадійні борги».

У податковій практиці механізм регулювання сумнівної та безнадійної заборгованості дещо інший: у момент визнання дебіторської заборгованості сумнівною в обліку зменшуються доходи та витрати, пов'язані з цією заборгованістю (іншими словами, здійснюється сторнування операції із визнання заборгованості); а в момент визнання дебіторської заборгованості безнадійною визнається податковими витратами раніше сформований резерв сумнівних боргів у сумі такої безнадійної дебіторської заборгованості, про що йдеться в абз. «г» пп. 138.10.6 п. 138.10 ст. 138 ПКУ.

Витрати на створення резерву сумнівної заборгованості визнаються витратами з метою оподаткування в сумі безнадійної дебіторської заборгованості з урахуванням пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 цього Кодексу.

Отже, можна дійти висновку, що відмова підприємства в своїй обліковій політиці від створення резерву сумнівних боргів не дає права списувати дебітор-

ську заборгованість на витрати у разі визнання її безнадійною.

Визнання доходу від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг, іншими словами, визнання дебіторської заборгованості тягне за собою операції із податку на додану вартість. В обліку продавця виникає податкове зобов'язання, а у покупця – податковий кредит.

До 31 березня 2005 р. у разі проведення процедур з урегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості було передбачено коригування податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість. Згідно з п. 4.5 ст. 4 Закону України «Про податок на додану вартість» [12] у редакції, чинній з 31.05.2005 р., не передбачається коригування податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість при проведенні процедур з урегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Тому після 31.03.2005 р. податковий кредит та податкові зобов'язання з ПДВ у разі проведення процедур з урегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості не підлягали коригуванню, про що йшлося також і в листі ДПАУ від 09.03.2006 р. № 4343/7/16-1517-1 [14].

На сьогодні згідно з чинною редакцією ПКУ не передбачено коригування ні податкових зобов'язань, ні податкового кредиту з ПДВ у разі врегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості, про що свідчать ст. 192 «Особливості визначення бази оподаткування в окремих випадках (порядок коригування податкових зобов'язань та податкового кредиту)» ПКУ, Єдина база податкових знань та листи ДПАУ щодо коригування податку на додану вартість.

ВИСНОВКИ

Порівняльний аналіз міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку, а також Податкового кодексу України щодо обліку дебіторської заборгованості дав змогу встановити правильну та економічно доцільну класифікацію цієї заборгованості. Розкрито принцип превалювання сутності над формою на прикладі запропонованої класифікації.

Аналіз законодавства, праць вчених та національних стандартів обліку дає змогу дійти висновку про те, що у вітчизняній практиці немає чіткої межі між поняттями сумнівної та безнадійної заборгованості. В цьому контексті запропоновано запозичити визначення сумнівного боргу із МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а безнадійної заборгованості – із Податкового кодексу України. Така конкретизація понять сприятиме більш обґрунтованому та точному розрахунку резерву сумнівних боргів, що є важливою складовою підготовки звітності високого ступеня достовірності.

З метою надання зовнішнім користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансо-

вий стан і результати діяльності підприємства запропоновано показувати у Примітках до фінансової звітності склад та суми сумнівної дебіторської заборгованості за статтями «Інша поточна дебіторська заборгованість» та «Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами».

У процесі порівняльного аналізу механізму проведення коригування оподаткованого прибутку на величину безнадійної заборгованості відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а також вимог податкового законодавства виявлено значні зміни в процедурі визнання й списання сумнівної (безнадійної) дебіторської заборгованості.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237.
2. **Міжнародні** стандарти фінансової звітності – 2009; пер. з англ.; за ред. С.Ф. Голова. – К.: ФПБАУ, 2009. – 1608 с.
3. **План** рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291.
4. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції», затв. наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91.
5. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559.
6. **Податковий** кодекс України від 02.12.2010 р. № 2756-VI.
7. **Лист** Міністерства фінансів України від 15.10.2010 р. № 31-34020-20-16/28057.
8. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87.
9. **Примітки** до річної фінансової звітності, затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. № 302.
10. **Про оподаткування** прибутку підприємств: Закон України від 28.12.94 р. № 334/94-ВР (втратив чинність).
11. **Сумнівна, безнадійна заборгованість**. Облік та списання: [навч.-метод. матеріали]; укл.: Науково-методичний відділ. – Козин: ЦПН ДПА України, 2008, березень.
12. **Господарський** процесуальний кодекс України від 06.11.91 р. № 1798-XII.
13. **Про податок** на додану вартість: Закон України від 03.04.97 р. № 168/97-ВР (втратив чинність).
14. **Лист** ДПАУ від 09.03.2006р. №4343/7/16-1517-1.
15. **Науково-практичний** коментар до Податкового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.profiwins.com.ua
16. **Форвардні** закупівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hlib-invest.com.ua/forwardna-prohrama/>

На основе исследования международных и национальных стандартов бухгалтерского учета, а также Налогового кодекса Украины проанализирована сущность понятия «дебиторская задолженность», внесены предложения, направленные на усовершенствование определенных сомнительной и безнадежной дебиторской задолженности в национальной практике. Раскрыта целесообразность признания и отражения в примечаниях к финансовой отчетности сомнительного долга для другой дебиторской задолженности, кроме торговой. Приведена сравнительная характеристика процесса корректировки налогооблагаемой прибыли вследствие урегулирования сомнительной (безнадежной) дебиторской задолженности на основе П(С)БУ 10 «Дебиторская задолженность» и Налогового кодекса Украины.

Ключевые слова: *безнадежная дебиторская задолженность, резерв сомнительных долгов, финансовый актив, сомнительная дебиторская задолженность, торговая дебиторская задолженность.*